

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ

У статті розглядається проблема організації діалогічної взаємодії на заняттях у ВНЗ. Підкреслюється необхідність її організації у процесі викладання курсу «Дитяча література» для студентів спеціальності «дошкільна освіта».

Ключові слова: діалог, діалогічна взаємодія, художнє слово, дитяча література, спілкування, майбутні вихователі.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями. На сучасному етапі розвитку історико-технологічного суспільства «концептом» життєдіяльності людини визначено комунікаційну культуру. Відтак, діалог набуває дедалі ширшого визнання у найрізноманітніших сферах людської діяльності – у політиці, менеджменті, освіті, практичній психології, соціальній роботі, людинознавстві.

Конституція України, закони України «Про освіту», «Національна доктрина розвитку освіти» визначають принципи, які мають домінувати в ході структурно-змістових і процесуальних перетворень: особистісна орієнтація навчання, соціокультурна спрямованість, компетентнісний підхід до навчання.

Сучасна дошкільна освіта не може орієнтуватися лише на інформаційне насичення майбутнього вихователя. Вона має збагачувати його уявлення про взаємозв'язок усіх знань, якими володіє людина, розвивати філософічність мислення, сприяти вихованню духовно багатой особистості. Найбільше сприяє окресленому процесу діалогічна діяльність, яка змушує майбутніх вихователів мислити. Така діяльність завжди пов'язана з відкриттям для себе нового знання, віднаходженням у самому собі нових можливостей, докладанням необхідних зусиль, спрямованих на подолання труднощів, що виникають у процесі діалогічної взаємодії. Більше того, така діяльність зміцнює позитивну самооцінку майбутнього вихователя, підвищує рівень домагань, породжує впевненість у собі, почуття задоволення від досягнутих успіхів.

При розгляді сучасного етапу становлення і реформування системи вищої освіти, проблеми взаємодії між викладачами та студентами, становлення їх стосунків залишаються актуальними. Це пояснюється самою специфікою навчально-виховного процесу, який передбачає безпосередню взаємодію всіх його учасників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, виокремлення невирішених її частин. Наукові дослідження проблем діалогу та діалогічної взаємодії надзвичайно різноаспектні. Історія дослідження діалогу сягає античних і середньовічних часів (Сократ, Аристотель, Платон, Цицерон). Вивчення проблеми застосування діалогу пов'язане з філософськими й культурологічними ідеями М.Бахтіна, В. Біблера, М. Бубера, Х.-Г. Гадамера, а також Ф. Прокоповича, Г.Сковороди, І. Франка. Психологи (Виготський Л., Бодальов О., Добрович О., Дьяконов Г., Костюк Г., Леонтьєв О.О. та ін.), педагоги (Зязюн І., Івашкевич Е., Крамущенко Л., Кривонос І., Семиченко В., Сущенко Т., Риндак В., Тарасевич Н., Щуркова Н. та ін.) відзначали найбільш значущою таку навчальну діяльність, яка за змістом, логічною структурою і прийомами організації завжди пов'язана з відкриттям для себе

нового знання, виявленню у самому собі нових можливостей, докладанням необхідних зусиль, спрямованих на подолання труднощів, що виникають у процесі діалогічної взаємодії. Така діяльність зміцнює позитивну самооцінку студента, підвищує рівень домагань, розвиває впевненість у собі, викликає почуття задоволення від досягнутих успіхів. Проте, незважаючи на значну кількість наукових робіт, присвячених діалогізації педагогічного процесу, у вищій школі і на сьогодні домінує монологічна форма організації педагогічного процесу.

Формулювання мети статті: розкрити особливості організації діалогічної взаємодії на заняттях з курсу «Дитяча література» у процесі підготовки студентів спеціальності «дошкільна освіта».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Пріоритетним напрямом реформування сучасної системи освіти в Україні, є створення психолого-педагогічних умов, що забезпечують збереження й збагачення інтелектуального потенціалу студентів.

Вирішення цього завдання органічно пов'язане з використанням діалогічної взаємодії в навчальному процесі ВНЗ. Серед навчальних дисциплін особливе місце займає «Дитяча література», яка засобами мистецтва слова, шляхом використання діалогічної взаємодії відіграє важливу роль у формуванні нового покоління особистостей із високою гуманітарною культурою, необхідністю збереження національної ідентичності, духовних ідеалів слов'янства в умовах глобалізації світового простору. При цьому викладач приймає студента як цікаву, неповторну індивідуальність, створює умови для його саморозвитку, а студент вбачає у викладачеві старшого друга, радника, авторитетну особу.

Успішно розв'язати практичні питання, пов'язані з формуванням і розвитком пізнавальної активності майбутніх вихователів у процесі діалогічної взаємодії неможливо без орієнтування на здобутки теоретичних досліджень.

Психологічною наукою накопичено значний досвід щодо вивчення діалогу та його практичного застосування. Психологи стверджують, що діалог є організацією високого рівня. Лише в діалозі може бути відтворена вся цілісність спілкування й відносин між людьми і пов'язують його з функціонуванням особистості, вважаючи універсальним, природнім для існування, який визначає здоровий розвиток особистості.

Важливою умовою у діалозі є наявність зворотного зв'язку між партнерами.

Діалог – це цілісний процес обміну думками, почуттями, відносинами між партнерами щодо спільної для них проблеми у вигляді мовленнєвої діяльності. У ньому репліка одного продовжує розкривати зміст висловлювання іншого. Тому однією з важливих умов діалогу є вміння слухати партнера, а також сприяти розумінню та продовженню його думки. За таких умов можливий цілісний діалог [4].

Одним із важливих напрямів вивчення ролі діалогу в навчальній і мислительній діяльності майбутніх вихователів є дослідження закономірностей проблемного діалогу. Говорячи про будь-який повноцінний діалог, що сприяє розвитку творчості особистості, А. Фурман зазначає, що він неможливий без запитань, завдань і проблем, а тому вводить поняття «проблемний діалог», під яким розуміє діалогічний тип взаємодії, що характеризується ситуативно обмеженими творчими можливостями одного чи декількох партнерів у подоланні певної проблеми і потребує від них творчої пізнавальної й мовленнєвої активності для формування й вирішення проблемної ситуації [5].

Критичний аналіз праць психологів дає змогу розглядати діалог як особливу форму спілкування людей, яка відрізняється від монологу; спосіб пізнання іншого й самого себе, універсальний механізм функціонування психіки; засіб функціонування і розвитку особистості.

Поняття спілкування І. Зимня визначає з позиції діяльнісного підходу, називаючи його складним, багатоплановим процесом становлення й розвитку контактів між людьми, який породжується потребами в спільній діяльності і включає обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини. Саме ж спілкування не є діяльністю, а формою взаємодії людей, які виконують різні види діяльності в суспільно-трудовах відносинах [3, с.422].

Спілкування, «породжене» спільною діяльністю, в подальшому починає відігравати важливу роль в її розвитку. Це обумовлено тим, що спілкування відбувається завжди за конкретних соціальних умов і взаємостосунків, причому вони є не зовнішніми, а навпаки, складниками комунікативного процесу.

Ефективність учіння шляхом діалогічної взаємодії значною мірою підвищиться, коли викладач не тільки викладатиме готові знання, а й керуватиме процесом самостійного їх відкриття й оволодіння, формуватиме у майбутніх вихователів потрібні для цього розумові дії й операції, вміння розв'язувати різні види навчальних завдань, самостійно поповнювати свої знання, користуватися ними в навчальній і практичній діяльності.

У руслі вивчення курсу «Дитяча література» на основі діалогічної взаємодії чільне місце належить проблемі художнього сприйняття. Згідно з висновками філософів, художнє сприйняття виступає як процес відображення творів мистецтва і результатом активної духовної діяльності суб'єкта. Особливість такої діяльності полягає у формуванні естетичних емоцій і смаку, тому потребує напруженої духовної праці та співтворчості. Вчені звертають увагу на морально-світоглядну спрямованість художнього сприймання та суперечливий характер емоційно-естетичних реакцій. Оскільки чуттєва сфера є основою художнього сприйняття, виникає необхідність її розвитку.

Сприйняття літератури за своєю природою – творчий акт, який характеризується інтенсивністю переживання, співучастю реципієнта, сприяє розширенню й збагаченню його досвіду щодо художнього бачення світу.

Що ж до дисципліни «Дитяча література», то великого значення набуває активна творча діяльність майбутніх вихователів, оскільки, як зазначає Л. Виготський, «і сприйняття мистецтва потребує мистецтва». Саме в процесі сприйняття виникає нова естетична цінність – читацька інтерпретація авторської моделі дійсності. У процесі вивчення літературного твору найбільш ефективним є максимальне використання творчого досвіду й здібностей майбутніх вихователів на занятті. Лише за такої умови особистість безпосередньо включена в атмосферу творчої діяльності.

Л. Виготський підкреслював, що для сприйняття літератури недостатньо щиро переживати те почуття, яке володіло автором і недостатньо розібратися у структурі самого твору – необхідно ще «творчо подолати своє особисте почуття, знайти його катарсис, і лише тоді дія мистецтва виявиться повністю» [1, с. 237-238].

Визначаючи мистецтво, зокрема літературу, як концентрацію життя, науковець буде своєю моделлю художнього сприйняття, яка включає наступні компоненти: художнє почуття,

уявлення, свідомість. На думку психолога, «розумні емоції» мистецтва виникають у процесі творчості й переробки певних життєвих почуттів. Концепція Л. Виготського – це, перш за все, індивідуально психологічне сприйняття художніх цінностей, коли вступають у взаємодію мистецтво й особистість як соціальні сутності, як різні соціальні структури. Розкриття специфіки художнього сприйняття допомогло вченому окреслити його соціальну значущість, як узагальненої техніки почуттів, знаряддя суспільства за допомогою якого воно залучає до соціального життя найбільш особистісні сторони нашого буття [1].

Сучасні психологи, спираючись на методологічні основи теорії Л. Виготського, поглиблюють та розширюють дослідження проблеми художнього сприйняття.

Гуманізація та гуманітаризація освіти вимагає перебудови навчального процесу в такий спосіб, щоб майбутній вихователь опинився в центрі уваги на занятті. Діалоговий характер навчання, звернений до світу студента, передбачає як результат сформовану його особистість, яка змінюється, усвідомлює цей процес до кінця.

У процесі діалогу на заняттях з дитячої літератури істотно змінюється позиція викладача: із носія кінцевих, досягнутих знань він стає посередником між студентом, проблемою і світом культури.

Успішність здійснення діалогічної взаємодії в практиці викладання даної дисципліни обумовлюється такими вимогами: бажання суб'єктів брати участь у діалозі, бажання зрозуміти одне одного, дізнатись позицію співрозмовників; наявність власної позиції; наявність одного предмета діалогу; інтерес до теми діалогу, співрозмовників, їхньої позиції, способу мислення; бажання бути зрозумілим; уміння вибрати доступну мову спілкування; уміння слухати, чути, ставити запитання; рівність умов для учасників діалогу; прагнення надати діалогу розвивального характеру.

За таких умов організації навчальної діяльності майбутній вихователь може успішно розвиватися як особистість.

Етап «живого слова» – це етап діалогів різних видів: діалогів внутрішніх і зовнішніх. Внутрішній діалог дозволяє кожному спілкуватися зі своїм «Я», яке інколи може виступати в ролі опонента. Завдання викладача – організувати діалогічну взаємодію шляхом аналізу художніх текстів й утримувати діалогічну ситуацію протягом усього акту діалогу, а головне – перенести його у внутрішній діалог майбутнього вихователя, що відбувається у свідомості суб'єкта, який сприймає й осмислює отриману інформацію, актуалізуючи її почергово. У ході діалогу йому потрібно перевтілюватися, входити в ролі героїв, людей різних епох, культур, зіставляти їх із собою, своїм часом.

Якщо розглядати літературу як вид мистецтва, як складник художньої культури різних епох, то процес її вивчення має передбачати різні форми діалогу: з героями твору, автором, літературною критикою, різними видами мистецтва й читачами-студентами в синхронному й діахронному часі. Визначені форми діалогу будуть ефективними за наявності діалогу між суб'єктами навчання і як внутрішній діалог у свідомості кожного суб'єкта, коли майбутньому вихователю необхідно відстоювати власну позицію, урахувати інші думки щодо прочитаного художнього твору чи творчості письменника загалом.

Для повноцінного художнього спілкування з творами мистецтва та художньою культурою загалом, майбутній вихователь, на нашу думку, має володіти сформованими специфічними вміннями:

- усвідомленого сприйняття засобів художньої виразності в літературних творах, розуміння їх призначення;
- читання художнього твору, сприйняття, осмислення й розуміння його композиційної побудови;
- усвідомленого сприйняття художньо-образної системи твору: сприйняття окремих елементів твору, причинно-наслідкових зв'язків між ними;
- сприйняття образів-персонажів у системі;
- осягнення основного емоційного тону твору;
- розуміння жанрових і стильових особливостей художнього твору;
- адекватне сприйняття в творі авторської позиції, стилю й манери письменника;
- вираження власного ставлення з урахуванням особистісного досвіду в різних формах: висловлення самостійних оцінних суджень, використання власного досвіду, володіння понятійним апаратом.

Так, при вивченні творчості Н. Забіли пропонуємо майбутнім вихователя такі орієнтовні питання для обговорення:

- Яку мету ставила перед собою Н. Забіла, створюючи систему образів-персонажів у циклах творів «Про дівчинку Маринку», «Ясоччина книжка», «Катруся вже велика»?
 - Як ви вважаєте, чому Н. Забіла обрала саме дітей героями власних творів?
- Відповідь прокоментуйте.

- З якою метою автор показує життя головних героїв із самого дитинства?
- Спробуйте окреслити психологічний стан головних героїв у різні періоди дитинства (на прикладі творів «Ясоччина книжка», «Про дівчинку Маринку», «Катруся велика», «Катруся і Павлусь», «Ми із братиком», «Про дівчинку, яка нічого не їла», «Марина Дмитрівна», «Скільки нас?», «Мамине свято», «У космосі» тощо). Визначте чинники, які на нього впливали.

- З'ясуйте авторську позицію (Н. Забіли) у ставленні до персонажів даних творів.
- Як ви розумієте слова Н. Забіли «Від малої дитячої книжки інколи в свідомості дитини залягає слід на все життя...». Відповідь прокоментуйте.

Отже, наявність діалогічної взаємодії на занятті свідчить про те, що ситуація майбутніми вихователями сприймається як навчальна, оскільки спонукає їх до глибшого засвоєння навчального матеріалу.

У сучасній педагогічній науці розглядаються різні форми діалогу, однією з яких є сучасна лекція, де діалог викладача й студентів – організоване й особистісно зорієнтоване спілкування з метою формування потрібних знань, уявлень, думок, переконань із конкретної проблеми, яка розглядається на занятті.

Обговорення мотивації до вивчення теми, звернення до досвіду студентів, їх проблем, акцентування уваги та тому, що студенти знають з певної теми і що б хотіли дізнатися нового, надання можливостей зворотнього зв'язку – це прийоми, які можна застосувати для активізації студентів. У такому вигляді лекція не лише забезпечить студента певною сумою знань, але й розширить межі самопізнання, надасть додаткові можливості до самовираження тощо [2].

Організація діалогічної взаємодії на заняттях вимагає, щоб творцем способів діяльності був суб'єкт учіння – студент. Завдання викладача – створити умови для

розроблення технології створення власної думки й тим самим «окультурити», «опредметнити» способи навчальної роботи. Важлива роль викладача в цьому процесі – звернути увагу на занятті на суб'єктивний досвід студента, змінювати режисуру заняття: студенти не просто слухають викладача, а постійно взаємодіють з ним у діалозі, висловлюють думки, діляться знаннями, обговорюють те, що самі пропонують, добирають за допомогою викладача той зміст, який формує нові знання, при цьому студент є активним їх «творцем».

На відміну від лекцій, семінари за своєю суттю несуть діалогічну форму взаємодії. Окреслимо окремі організаційно-педагогічні підходи: завчасне подання плану семінарського заняття із урахуванням можливості скористатися запропонованим переліком літератури; надання кожному студенту можливості для виступу з обов'язковим урахуванням його бажання; намагання максимально об'єктивно й обґрунтовано виставити оцінки за відповіді тощо [2]. Діалог у різних формах опитування дає можливість отримати інформацію про засвоєння знань, міру суб'єктивності в її сприйнятті й оцінці з боку студентів.

Діалогічність проявляється в евристичній бесіді, диспуті, дискусії з полемікою та без неї. Дискусія дає змогу краще зрозуміти те, що не з'ясоване й не переконливо обґрунтоване. Як метод дискусія використовується у різних формах навчання: семінарах, тренінгах, під час лекції. У дискусії з полемікою висловлюються різні, навіть діаметрально протилежні думки, в результаті чого виробляється спільна позиція, найбільш переконлива.

Об'єктом полеміки на занятті з дитячої літератури є наукові істини, різні концепції, погляди, положення щодо виучуваної літературної теми, а викладач і студенти виступають як рівноправні їх дослідники. Це можливо за умови, коли викладач правильно організує діалог: він не демонструватиме переваги в знаннях, а надаватиме можливість студентам самостійно дійти правильного висновку. Така діалогічна форма розвиває критичне мислення, формує вміння аргументувати власні думки. Роль викладача полягає в тому, щоб створити атмосферу непримусовості та спрямувати дискусію в правильне русло.

Повноцінний діалог читача й автора можливий за умови осмислення реципієнтом особливостей епохи автора та її відмінностей від епохи читача. Це дає можливість студенту у своїй інтерпретації відобразити сучасне розуміння авторського задуму, висловити власний погляд і розкрити своє розуміння мотивів розбіжностей в оцінці подій і образів в літературній критиці.

Опертя на діалогічний принцип у викладанні дитячої літератури дає змогу природним шляхом реалізувати особистісний внесок всіх суб'єктів системи літературної освіти. Історія літератури стає діалогом авторів, художній твір – вираженням особистості письменника, сприйняття майбутнім вихователем тексту – його діалогом із творцем, критикою, із собою. Викладач і студент у такій системі діалогічної взаємодії одержать максимальні можливості для реалізації індивідуальних особливостей особистості.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок з напрямку. Таким чином, розкриті особливості організації діалогічної взаємодії дають підстави для висновку щодо актуальності проблеми та недостатньої її розробленості, особливо в контексті реформування вищої освіти. Діалогічна взаємодія на заняттях з курсу «Дитяча література» не лише сприяє глибшому засвоєнню художнього тексту, формуванню умінь зіставляти, порівнювати, оцінювати факти й явища дитячої літератури, але й стимулює розвиток творчих

здібностей студентів спеціальності «дошкільна освіта».

Спеціально розроблена методика організації діалогічної взаємодії на заняттях з курсу «Дитяча література», в основу якої покладено систему запитань і завдань, навчальних ситуацій різного характеру дасть змогу вийти на рівень діалогу з автором, персонажами через художній твір.

Література

1. Выготский Л. С. Психология искусства / Лев Семенович Выготский; под ред. и предисл. М. Г. Ярошевского. – М. : Педагогика, 1987. – 344 с.
2. Дятленко Н. М. Діалогічна взаємодія викладача та студента з позицій педагогічної етики / Н.М. Дятленко // Роль педагогічної етики у професійній підготовці сучасного вчителя: Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції. – К: КМПУ ім. Б.Д.Грінченка, 2008. – С.173–177.
3. Зимняя И. А. Педагогическая психология: [учебн. пособ.] / И. А. Зимняя. – Ростов-на-Дону: Изд-во "Фенікс", 1997. – 480 с.
4. Панферов В. Н. Психология общения / В. Н. Паферов // Вопросы философии. – 1971. – № 7. – С.126-127.
5. Фурман А. В. Теорія навчально-проблемних ситуацій: психолого-педагогічний аспект / А. В. Фурман. – Т. : Астон, 2007. – 164 с.

И. Г. Данильченко

ОРГАНИЗАЦИЯ ДИАЛОГИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩЕГО ВОСПИТАТЕЛЯ

В статье рассматривается проблема организации диалогического взаимодействия на занятиях в вузе. Подчеркивается необходимость ее организации у процессе преподавания курса "Детская литература" для студентов специальности «дошкольное образование».

Ключевые слова: диалог, диалогическое взаимодействие, художественное слово, детская литература, общение, будущие воспитатели.

I. Danyl'chenko

ORGANIZING THE DIALOGIC INTERACTION IN THE PROCESS OF THE INTENDING PRESCHOOL TEACHERS' PROFESSIONAL TRAINING

The author of the article reviews the problem of the dialogic interaction at the lessons in the higher educational establishments; accents the reader's attention on the necessity of the dialogic interactions in organizing the process of the tuition course «Children literature» for students of the specialty «Preschool education».

Key words: dialogue, dialogic interaction, the word of art, children literature, communication, future educators.